

MEER DAN MEVROUW ATATÜRK

LATIFE HANIM

EERSTE FIRST LADY VAN TURKIJE

Koppig, intelligent, doortastend... Latife Hanım was de jonge vrouw die naast Mustafa Kemal Atatürk mee de geschiedenis van modern Turkije schreef. Dankzij deze hoogopgeleide vrouw kregen Turkse vrouwen in 1934 - 14 jaar voor België - stemrecht. 40 jaar na haar dood zorgt ze nog steeds voor controverse.

ELIANE VAN DEN ENDE

Er viel een doodse stilte toen Fatma-tüz Zehra Latife Usakkızade (1898 - 1975) op 1 maart 1923 de loge van het diplomatieke corps van het Turkse parlement binnenschreed. Witte tulbanden, rode fezzen en zwarte bontmutsen keerden zich om. De Franse en Russische ambassadeurs stonden recht om haar te groeten. Op een paar buitenlandse journalistes na was het nooit gezien dat een vrouw het Turkse parlement betrad.

enthousiasme voor de bevrijding van Turkije, toen nog onder Grieks bewind. Zij las hem elke ochtend de buitenlandse pers voor, ze ordende zijn sociaal leven, organiseerde bijeenkomsten... Kortom, zij was zijn 'aide-de-camp'. Latife stond vooral als het vrouwelijk symbool van het nieuwe en moderne Turkije. Of wat het moderne Turkije had kunnen zijn. De republiek was nog niet uitgeroepen, vrouwen hadden nog geen stemrecht en toch kreeg Latife - samen met enkele andere Turkse suffragettes - bij de verkiezingen van 1923 ongevraagd een pak stemmen op haar naam. Maar toen ze haar echtgenoot voorstelde om zelf volksvertegenwoordiger te worden, zei hij: 'Ja, ik geloof dat er vrouwen in het parlement moeten komen maar ik wens er mijn eigen vrouw niet te zien... Ik wil vrede in huis, vrede die enkel mijn dierbare vrouw kan aanbieden.'

'VROUW VAN DE TOEKOMST'

Toch was het goed begonnen: hun overhaaste huwelijk (op aansporen van de ongeduldige Atatürk) was al een toonbeeld van gelijkheid tussen man en vrouw. Bij de religieuze ceremonie was Latife zelf aanwezig en kon ze daadwerkelijk haar toestemming geven. Dat druiste in tegen de eeuwenoude traditie waarbij de bruid afwezig was op haar eigen huwelijk, en een tussenpersoon voor haar optrad. Latife droeg een roze Lanvin-jurk met zilveren borduurwerk die haar moeder voor haar in Frankrijk - waar de familie in ballingschap woonde - had gekocht. Conservatieven spraken schande over haar: in het openbaar droeg ze zelden een hoofddoek. Als fervente paard-

Maar Latife kwam gewoon luisteren naar de speech die ze de avond voordien samen met haar echtgenoot had geschreven. Van bij hun eerste kennismaking - in 1922, na de bevrijding van haar geboortestad Izmir - was de doortastende twintiger de assistente van Atatürk geweest. Hij luisterde naar haar inzichten, haar kennis van Europa, van cultuur en politiek en haar ideeën voor een moderne natie - door haar rechtenstudies aan de Sorbonne wist ze een en ander van wetgeving. Ze was zijn venster op de wereld, en ze deelde zijn

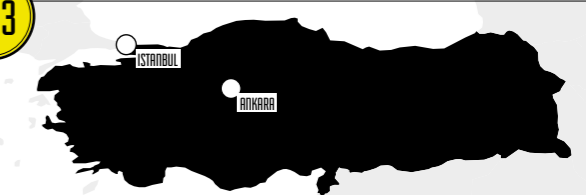
Latife sprak zich uit voor vrouwenrechten en degelijk onderwijs

1923

Al voor hun huwelijk was Latife Atatürks klankbord en raadgever.

rijdster - haar verlovingsgeschenk was een Arabische volbloed waarmee Atatürk op veldtocht was geweest - droeg ze sportkleding. En ze sprak zich resoluut uit voor vrouwenrechten en degelijk onderwijs. Voor Atatürk vertegenwoordigde de spitante Latife dé vrouw van de toekomst en zijn huwelijk zag hij als 'het goede voorbeeld voor een nieuw familieleven in het land.' Latife was voor hem het spiegelbeeld van zichzelf als een jonge man. Atatürk gebruikte ook de mannelijke versie van haar naam 'Latif' maar Latif betekent ook 'prettig/plezant'. Latife betekent daarentegen 'grapje'. Bij hun kennismaking zei Atatürk: 'Jij, kind, bent amusant maar geen amusement. Daarom zal ik je voortaan Latif noemen.' Het achtervoegsel 'Hanım' betekent in het Turks 'dame', Lady.

DE GEBORTE VAN TURKIJE

Na afloop van de Eerste Wereldoorlog werd het toenmalige Ottomaanse rijk, dat de kant had gekozen van Duitsland, opgedeeld en bezet door de geallieerden. In 1919 kwamen nationalistes onder leiding van Mustafa Kemal Atatürk hiertegen in opstand. Na een felle strijd behaalden de Turkse nationalistes op 30 augustus 1922 de overwinning. Op 1 november werd het sultanaat afgeschaft. In het Vredesverdrag van Lausanne (1923) werden de grenzen van het huidige Turkije vastgelegd. Op 29 oktober 1923 werd de republiek uitgeroepen, en Mustafa Kemal werd gekozen tot president.

Latife Hanım (midden, in het zwart gekleed) als mondaine gastvrouw.

24 jaar was Latife toen ze in 1923 trouwde. Mustafa Kemal Atatürk was er 41. De meeste vrouwen spraken hun echtgenoot toen aan met 'mijn meester' of met 'mijn papa'. Latife keek Atatürk recht in de ogen en zei gewoon 'Kemal'. Mondig was de pittige first lady van Turkije zeker. Geboren op 17 juli 1898 in een rijke familie als oudste van zes overlevende kinderen (van tien) zorgde haar vader voor een uitstekende opvoeding, dezelfde als haar jongere broertjes kregen. Misschien lag daar al de grondslag voor haar latere assertiviteit. Ze had een Britse nanny en vanaf haar drie jaar kreeg ze Latijnse les

Na amper twee jaar kwam er een barst in de goed draaiende tandem, en werd Latife verstoten

en leerde ze Frans en Duits van native speakers. Haar vader, een rijke koopman, tapijtfabrikant, tweemaal burgemeester van Izmir en vrijmetselaar, bouwde zelfs een schooltje waar een twaalftal getalenteerde kinderen uit de buurt mee onderwijs konden volgen. Op haar 14de werd Latife naar haar oom, de bekende schrijver Halit Ziya Usaklıgil, in Istanboel gestuurd. Vervolgens studeerde Latife een tijd aan de vooruitstrevende upperclass Tudor Hall School in London, en nadien rechten aan de Sorbonne. In het bruisende Parijs van na de Eerste Wereldoorlog

trok ze zich alleen uit de slag. Niet gechaperonneerd ging ze naar theater, opera, tentoonstellingen. Een vrije jonge vrouw die piano speelde (ze kreeg muziekles in het Duits van de nicht van Rilke) en paardreed, maar evengoed de Koran citeerde en weigerde alcohol te drinken.

Na drie jaar ballingschap in Frankrijk keert Latife in juni 1922 terug om voor de achtergebleven, zieke grootmoeder te zorgen. Haar geboortestad Izmir smeult na van de gevechten van de Turkse onafhankelijkheidsoorlog. De villa van haar familie, gelegen op een hoogte met uitzicht op de zeebaai, is een geschikte plek om als hoofdkwartier voor Atatürk te dienen. Voorzichtig wordt ze gepolst om hem een officiële uitnodiging te sturen. Vanaf september 1922 trekt Atatürk erin en raakt gecharmeerd door de verwesterde vrouw. Ook Atatürks moeder Zübeyde Hanım kreeg er gastvrijheid om gezondheidsredenen. Het is misschien wel de moeder die de gastvrouw als mogelijke schoondochter aanraadt. Maar Latife is weigerachtig: ze wil geen concubine zijn en zonder de toestemming van haar ouders die nog in Biarritz verblijven, is er geen sprake van een affaire. Wel maakt ze zich onmisbaar als secretaresse en efficiënt manusje-van-alles.

DE RIJKSTE VROUW VAN TURKIJE

Haar tante vertelde ooit dat Latife driemaal met een pistool in de lucht vuurde toen Atatürk haar op het terras probeerde te zoenen. Ze dreigde er zelf mee zichzelf van kant te maken bij een vierde poging want, stelde ze ferm: 'Het land had hem nodig, maar niet haar'. Hoewel Atatürk altijd bij hoog en bij laag beweerde dat een huwelijk niet zijn ding was - er gingen zelfs geruchten over zijn seksuele geaardheid -, was hij toch gecharmeerd door het standvastige karakter van Latife en deed haar een aanzoek. Hun eerste kennismaking was amper vier maanden oud. Uiteraard beseftte hij dat hij met deze alliantie een vrouw uit een beter milieu op de sociale ladder steeg. 'De rijkste vrouw van heel Turkije', werd er over Latife geroddeld. Het kersverse koppel trok naar Ankara, de hoofdstad van de nieuwe staat waar Latife hun huis inrichtte. Ze bracht haar eigen personeel mee, en organiseerde als een volleerde gastvrouw recepties en evenementen. Naast de 'vaderdes-vaderlands' reisde ze heel Turkije af. In het landelijke en conservatieve Anatolië liet ze zelfs een hoofdhoek achterwege. Bovendien uitte ze haar eigen standpunten: veelwijverij en eenzijdige verstoting door de man moesten worden verboden. Een journalist noteerde: 'Dit is een les in hervorming en niet alleen een huwelijksreis.'

Maar na amper twee jaar kwam er een barst in de goed draaiende tandem. Het drankverbruik en de levensstijl van haar echtgenoot stonden Latife allesbehalve aan. Op een avond was het diplomatieke corps uitgenodigd op het presidentiële paleis. Toen Atatürk zijn vrouw vroeg om piano te spelen, weigerde ze en Atatürk vroeg het aan haar neef. Na de opvoering blies Latife woest naar haar man: 'Hij speelde vals en niemand merkte het op. Waarom liet je hem verder spelen?' Waarop hij repliceerde: 'Het viel niemand op behalve jou.' Woest klapte ze haar waaier toe en verwondde zo haar hand. Atatürk

probeerde haar een klap te geven maar toen ze zich verweerde, smeerde ze met haar gewonde hand bloed in zijn gezicht. De buitenlandse ambassadeurs keken toe. Geslagen worden door een vrouw in publiek: de 'volmaakte' (in het Turks 'Kemal') die meer en meer dictatoriale trekjes kreeg, leed gezichtsverlies.

ECHTSCHIEDING

Via een wettelijk decreet van twee lijnen drong Atatürk de echtscheiding op. Als de eerste de beste een haremvrouw werd ze verstoten. Maar hij bleef haar wel jarenlang rozen sturen. Na de breuk ontving ze veel buitenlandse aanbiedingen voor voordrachten, lezingen, boeken maar ze weigerde steeds. Bovendien werd haar door de Turkse overheid een uitreisvisum geweigerd. Dat beknotten van haar bewegingsvrijheid viel haar zwaar. Officiële bronnen beschreven haar als een onbeleefd, arrogant en impertinent vrouwmens met een scherpe tong dat 's avonds de trappen af stormde om haar echtgenoot uit zijn slempartijen te halen. Atatürk, nog altijd voor vele Turken vader des vaderlands, zou in 1938 sterven aan levercirrose. Na de echtscheiding keerde Latife Hanım terug naar haar ouderlijk huis en zag Atatürk nooit meer terug. Gaf de publieke vernedering de doorslag? Was er na-ijver om haar intellectuele

uitstraling, zowel bij de president als bij zijn omgeving? Volgens de onderzoeksjournaliste Ipek Calislar veroorzaakte haar sterke karakter een machtsstrijd binnen het koppel, maar ze stelt zich wel vragen over de besmeurde nagedachtenis van deze mythische vrouw. Haar dagboeken en andere papieren werden decennialang als 'staatsgevaarlijk' bestempeld. Het Historisch Genootschap van Turkije verzegelde ze 25 jaar lang na haar dood. Maar ook haar familie weigerde inzicht in haar geschriften. Bovendien is het mogelijk dat Latife, toen ze wist dat ze kanker had en zou sterven, zelf veel sporen heeft uitgewist. Toen de biografie van Ipek Calislar in 2006 verscheen, werd de journaliste aangeklaagd wegens smaad. Haar boek werd al binnen een paar weken een bestseller, en de klacht werd ongegrond verklaard. Na de scheiding heeft Latife Hanım nooit meer over (haar leven met) de staatsman gesproken ook niet over de reden van hun breuk. Tot haar dood in 1975 leefde ze als een kluizenares en nog steeds is Latife het onderwerp van gekrakeel. ☞

Eliane van den Ende is historicus, cultuurjournalist en auteur van 'Karakterdames, verdoken vrouwenverhalen'. Turkije is dit jaar vanaf oktober het themaland van Europa-lia, zie www.europalia.eu

NOG MEER TURKSE VROUWENPOWER

HALIDE EDIP ADIVAR (1884 - 1964)

was ook een voorvechtster van vrouwenrechten. Als schrijfster bekritiseerde ze de lage sociale status van vrouwen en hun gebrek aan vechtlust. De erudiete dochter van de secretaris van Sultan

Abdülhamid II was veeltalig en kosmopolitisch. Haar intellectuele salon in Istanboel bleef ook na haar scheiding de place to be. Halide werd actief in de Turkse nationalistische beweging van het begin van de 20ste eeuw. Na een hevige verzetstrijd ging ze in ballingschap in Frankrijk en Groot-Brittannië. Ze reisde en gaf les in de Verenigde Staten en in India om in 1939 professor Engelse literatuur aan de Universiteit van Istanboel te worden. In 1950 werd ze verkozen in het parlement maar ze nam vier jaar later ontslag. De vrouwen die ze beschreef in haar boeken, waren sterke, onafhankelijke

karakters die erin slaagden hun doel te bereiken ondanks tegenkanting.

SABIHA GÖKÇEN (1913 - 2001)

de eerste vrouwelijke gevechtspiloot ter wereld en geadopteerde dochter van Atatürk. De tweede luchthaven van Istanboel is naar haar genoemd. Atatürk had geen natuurlijke kinderen maar adopteerde zeven dochters en één zoon. In 1937-38 bombardeerde ze de Koerdische opstand in Dersim en werd ze voor de Koerden een symbool van de Turkse militaire onderdrukking. In 1951 vocht ze mee in de Korea-oorlog.

SEMIHA BERKSOY (1910 - 2004)

een flamboyante diva, een van de eerste Turkse operazangeressen, film- en theateractrice maar ook schilderes. Met de steun van Atatürk mocht ze in 1934 in Berlijn gaan studeren

en werd ze als sopraan gewaardeerd voor haar Wagner-opvoeringen. In 1999 trad ze nog op in de opera van New York. De extravagante kunstenares met haar kleurrijke outfits bleef haar liefde, de linkse dichter Nazim Hikmet, in de gevangenis bezoeken, ook al dreigde ze als 'communiste' verdacht te worden.

TANSU ÇILLER (1946)

studeerde economie aan de Yale-universiteit in de VS. Ze werd in 1991 voor de conservatieve Partij van het Juiste Pad in het parlement verkozen, en werd minister van economische zaken. In 1993 werd ze partijvoorzitter en de tot nu toe enige vrouwelijke Turkse eerste minister. In 1996 trad ze na een verkiezingsnederlaag in een nieuwe regering aan als minister van Buitenlandse Zaken.